

Anna Margaréta Lačoková*,
Jasna Uhláriková
Filozofická fakulta
Univerzita v Novom Sade

UDC: 27-23/-24:[811.162.4'373.7:811.163.41'373.7
DOI: 10.19090/gff.2022.2.153-168
Originalni naučni rad

JAZYKOVÝ OBRAZ BOHA V SLOVENSKEJ A SRBSKEJ BIBLICKEJ FRAZEOLÓGII**

Predmetom nášho príspevku sú slovenské a srbské biblické frazémy, ktoré svojou sémantikou môžu prispieť k formovaniu koncepcie Boha. Cieľom výskumu bolo uplatnením metódy konceptuálnej analýzy poukázať na spôsoby vnímania Boha a jeho vlastností, resp. zistiť domény ľudskej skúsenosti, ktoré sa používajú na vysvetlenie a pochopenie sémantických štruktúr Boha. Kognitivistický prístup príspevok zaraďuje i do etnolingvistiky, a v istom zmysle i do axiológie. Jeho realizácia v týchto intenciách môže predstavovať prínos k pochopeniu základných princípov náboženstva, ako i božstva, resp. nadprirodzeného vo všeobecnosti. Konfrontačný charakter práce má za cieľ prispieť k skúmaniu slovenského a srbského jazykového obrazu sveta, resp. poukázať na jeho zhody a diferencie, resp. varianty, ktoré sú uchované v slovenskej a srbskej biblickej frazeológii.

Kľúčové slová: biblická frazeológia, slovenský jazyk, srbský jazyk, koncepty Boha, kognitívna lingvistika.

ÚVOD

Vplyv Biblie na národy a ich jazyky možno sledovať v rôznych životných sférach. Okrem toho, že sú dôležitou súčasťou duchovnej koncepcie kultúry národov, systému ich hodnôt a identity, Boh, resp. kresťanstvo a Biblia v minulosti pre Slovákov a Srbov zohrali dôležitú úlohu nielen počas formovania spisovného jazyka, ale pre časť príslušníkov tohto národa predstavovali najväčšiu oporu v časoch ohrozeného prežitia. Biblia aj dnes vplýva na životy ľudí, jazyky a literatúry mnohých národov a predstavuje „výhodiskovú literárnu, lingvistickú a kulturologickú bázu“ (Matol'áková, 2014), z ktorej sa čerpá v rôznych kontextoch.

* anna.margareta.lacok@ff.uns.ac.rs

** Príspevok vznikol v rámci projektu č. 178017 *Diskurzy menšinových jazykov, literatúr a kultúr v juhovýchodnej a strednej Európe*, ktorý financuje Ministerstvo osvetly, vedy a technologického rozvoja Republiky Srbsko. Prezentovaný bol na 26. medzinárodnej vedeckej konferencii POLYSLAV 9. septembra 2022 v Belehrade.

Biblické obrazy predstavujú súčasť lexiky všetkých moderných jazykov a alúzie na Bibliu sú prítomné v každodennom kontexte. Svedčí o tom aj frazeologický materiál, ktorý odráža kultúrne dedičstvo jedného národa a jeho hodnotenie rôznych životných situácií, v rámci čoho ukazuje aj na kresťanské chápanie života a rešpektovanie kresťanských mravných noriem, dôveru v Božiu pomoc a spravodlivosť (Habovštiaková, 1993: 143).

V zmysle uvedeného nastoľuje sa otázka, čo, resp. kto a aký Boh je. Z teologického hľadiska odpoveď možno hľadať predovšetkým v Biblii. Bázou výskumu z hľadiska iných vedných disciplín môžu byť v prvom rade slovníky. Podľa J. Bartmiňského (2009: 35–36) však slovníková definícia pojmov nie vždy je postačujúca, lebo sa v nej skutočnosť neodráža tak, aby podala informáciu, čo daný pojem znamená pre človeka, ako ho vníma a ako si ho vysvetľuje. Chápanie Boha a jeho vlastností je širšie od informácií, ktoré ponúka elementárny slovníkový význam tohto pojmu. Je to implicitné napr. vo frazeológii. Keďže táto lingvistická disciplína predstavuje zdroj rekonštrukcie jazykového obrazu sveta (Mršević-Radović, 2008: V–VI), výskum biblickej frazeológie slovenského a srbského jazyka môže prispieť ku konceptualizácii Boha v týchto národoch. Vo frazémach „sa zrkadlia predstavy a vedomosti majúce zásadné postavenie v živote človeka, ako aj celej národnej kultúry“ (Matiiová, 2018: 120). Kognitivistický prístup skúmanej problematike sa preto javí ako výstižnejší, keďže, na rozdiel od štrukturalistického, ktorý sa sústreďuje na význam slov, „skúma, ako používatelia rozumejú daným slovám a na čo ich vzťahujú“ (Karčová, 2014: 229). „Na rozdiel od encyklopedickej a vedeckej definície (...) obsahuje kognitívna definícia súbor kolektívnych znalostí podmetu videnia. Teda jej základnou úlohou je vybrať také vlastnosti pripísané danému predmetu, ktoré sú uložené v spoločnom povedomí a v konkrétnych textoch/jazykových prejavoch“ (Dudová, 2017: 299).

Predložený príspevok sa zameriava na splnenie danej úlohy: vyberá vlastností Boha uložené v spoločnom povedomí slovenského a srbského národa. Skúmaním spôsobov vnímania Boha pomocou konceptualizácie jeho vlastností môže poukázať i na základné kresťanské hodnoty a v tom rámci i na hodnoty v jazyku všeobecne. Výskum realizovaný v týchto intenciách môže prispieť k axiologickým, ako i k slovanským etnolingvistickým výskumom, v ktorých „hodnota“ patrí do siete „kľúčových termínov pre opis JOS v jednotlivých národných jazykoch a kultúrach“ (Dudová, 2017: 298) a v ktorých centrom pozornosti je „štúdium jazyka ako nástroja konceptualizácie a kategorizácie okolitého sveta, ako fenoménu, ktorý nie je izolovaný od svojho sociálneho, kultúrneho a psychologického kontextu“ (Dudová, 2017: 291).

1. PREDMET, CIELE A METÓDY VÝSKUMU

Kognitívno-lingvistická koncepcia jazykového obrazu sveta je orientovaná na sémantickú dimenziu jazyka (Matiová, 2018: 118). Práve v nej, v sémantike slov, podobne i frazém, v gramatických kategóriách atď. sa zrkadlí spôsob, akým jazykové spoločenstvo svet štruktúruje, evalvuje, prežíva (Matiová, 2018: 119). Takto sa formuje jazykový obraz sveta daného spoločenstva, v tom rámci aj jazykový obraz konkrétnych pojmov, entít. V našom príspevku sa zaoberáme jazykovým obrazom Boha. Všímame si zhody, resp. varianty a diferencie vo vnímaní Boha a jeho vlastností v slovenskej a srbskej frazeológii, a tak i v slovenskom a srbskom jazykovom obraze sveta.

Predmetom nášho príspevku sú slovenské a srbské biblické frazémy, ktoré svojou sémantikou môžu prispieť k formovaniu koncepcie Boha. Ide o jazykové jednotky späté s Bibliou, ktoré sa vyznačujú sémantickou ucelenosťou, reprodukovateľnosťou, preneseným významom, expresívnosťou a knižnosťou (Lilich–Mokienko, & Stepanova, 1993: 52). Charakteristiky uvedené v tejto definícii sa však vzťahujú aj na frazémy všeobecne a keďže sa vo vzťahu k zdroju motivácie okrem biblickej rozlišuje aj náboženská a kresťanská frazeológia, potrebné je sústrediť sa predovšetkým na ich spätosť s prameňom, Bibliou (Stěpanova, 2004: 108).

Cieľom výskumu je uplatnením metódy konceptuálnej analýzy poukázať na spôsob poznávania a vnímania Boha, resp. zistiť domény ľudskej skúsenosti, ktoré sa používajú na vysvetlenie a pochopenie sémantických štruktúr Boha v slovenskom a srbskom jazyku.

Frazeologický materiál bol excerpovaný zo slovenských a srbských slovníkov a jazykových príručiek. Analyzovaných bolo 1193 slovenských a 1285 srbských frazém, spolu 2478 frazém. V konečnom dôsledku výskumnú vzorku tvorili iba frazémy, v ktorých je implicitné, ako človek vníma Boha, resp. ktoré vlastností mu prideluje.

Počas výskumu sme sa opierali o frazeologické teoretické základy J. Mlacka, F. Mika, P. Ďurča, M. Ološtiaka, D. Balákovej, J. Skladanej, E. Stěpanovej a i. Z hľadiska kognitívno-lingvistickej koncepcie naše názory korešpondujú s tvrdeniami J. Bartmiňského, ako i M. Matiovej, K. Dudovej, M. Dobříkovej, A. Karčovej a iných, ktorí vychádzali predovšetkým z prác G. Lakoffa a M. Johnsona, W. Humboldtovej koncepcie jazykového obrazu sveta a E. Sapiroových a B. L. Whorfových etnolingvistických výskumov. Jazykový obraz sveta chápeme ako „istý súbor náhľadov na svet viac či menej zakódovaných v jazyku, ukrytých vo

významoch výrazov alebo prostredníctvom nich implikovaných, ktorý vypovedá o spôsoboch jestvovania objektov sveta v metajazyku“ (Karčová, 2014: 225).

„Pri osvojovaní si skutočnosti dochádza spontánne k triedeniu javov (konceptualizácia), vytvára sa jednotný systém predstáv o svete“ (tamže), resp. jazykový obraz sveta. Ide tu o interpretáciu skutočnosti z aspektu konkrétneho používateľa jazyka, čo znamená, že je prispôsobený jeho vlastnostiam, zornému uhlu, danej situácii, potrebám. „Je antropocentrický a etnocentrický“ (tamže).

2. CHARAKTER VÝSKUMNEJ VZORKY A KONCEPTUÁLNE METAFORY

Frazémy vznikajú zo štruktúr nefrazeologickej povahy a to prehodnotením významu nefrazeologického slovného spojenia, hlavne na základe obraznosti, pričom sa vzniknutá štruktúra frazeologickej povahy ustáľuje. (...) Sémantická frazeologická motivácia, čiže sémantická transpozícia môže byť založená na metafore, metonymii, synekdoche, prirovnaní, perifráze, antitéze a pod. (Uhláriková–Lačoková, 2019: 332–333).

Biblická frazeológia predstavuje špecifický súbor jednotiek, ktoré motivoval konkrétny biblický text. Špecifický je i spôsob sémantickej transpozície, ktorá sa prebrala z Biblie alebo sa jednotky lexikalizovali neskôr. Na základe početných členení daného súboru frazém (Skladaná, 2003: 55; Stěpanova, 2004: 108; Baláková, 2016: 114–115) možno pochopiť, že tu ide o obrazné jednotky, v ktorých sa čas vzniku sémantickej transpozície rozlišuje. V našom korpuse sa zakladá predovšetkým na metaforických postupoch.

V kognitívnej lingvistike významnú úlohu má konceptuálna metafora. Metafora sa podľa klasickej, najznámejšej, teórie zakladá na už existujúcej podobnosti medzi dvomi pojmami. Keď ide o konceptuálne metafory, jeden pojem možno pochopiť pomocou iného, pričom prvá, pojmová, doména je základná, čiže ide o prameň, z ktorého sa vyčleňujú koncepty s konkrétnym významom a tie vysvetľujú pojmy z inej pojmovej domény, ktorá sa nazýva cieľovou. Pomocou pojmu večnosť tak možno pochopiť pojem Boh, napríklad v metafore BOH JE VEČNOSTĚ, ktorá je prítomná vo frazéme *Všetky veci na čas, Pán Boh na veky*.

Konceptuálna metafora v najväčšej miere závisí od kultúry a skúsenosti, ktorú má človek v rámci nej, preto sa kladie otázka, či existujú nejaké konceptuálne metafory, ktoré sú spoločné členom rozličných kultúr (i rozličných jazykov). V rámci hlavného cieľa nášho výskumu odpovedáme na túto otázku.

Analýzou výskumnej vzorky bolo zistené, že jazykový obraz Boha v slovenskom a srbskom jazyku dotvárajú mnohé konceptuálne metafory. Bázou metaforického procesu ich vzniku boli biblické obrazy, príbehy alebo vlastnosti

Boha podané v Biblii. Nové pomenovanie v týchto prípadoch slúži na nové označenie, napr. medziľudských vzťahov, človeka v spoločnosti, citov a psychofyzických stavov a vlastností človeka, životných okolností, činností človeka, časových a priestorových vzťahov a pod. Svedčí o tom slovníkový význam skúmaných frazém. V pokračovaní si na základe lexikálneho zloženia a prototextu skúmaných frazém všimame, ktoré metaforické konceptualizácie Božích vlastností sa vyskytli vo výskumnej vzorke, na základe čoho vyčleňujeme základné koncepty Boha, ktoré reflektuje materiál obsiahnutý v slovenskej a srbskej biblickej frazeológii.

3. KONCEPTY BOHA V SLOVENSKEJ A SRBSKEJ BIBLICKEJ FRAZEOLÓGII

Elementárny význam slova Boh, ktorý sa uvádza vo výkladových slovníkoch slovenského a srbského jazyka, súvisí s jeho náboženským, monoteistickým alebo polyteistickým, pochopením.

Podľa *Slovníka slovenského jazyka* „v náboženských predstavách a v idealistickom svetonázore Boh je nadzemská bytosť, ktorá vraj stvorila svet a zasahuje do jeho vývoja“; „pri polyteizme jedna z takýchto bytostí“. Podľa *Slovníka súčasného slovenského jazyka* Boh je (v jednobožstve) „najvyššia, najdokonalejšia a večne jestvujúca bytosť, ktorá stvorila svet a riadi ho“, resp. (v mnohobožstve) „jedna z vyšších bytostí nadradených človeku, uctievaných človekom, božstvo“. Podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* Boh je (v jednobožstve) „najvyššia, dokonalá a večne jestvujúca bytosť, stvoriteľ všetkého“; (v mnohobožstve) „jedna z vyšších bytostí“. V prenesenom význame je podľa tohto slovníka boh všemocným pánom, najväčšou autoritou a niekým, koho sa veľmi obdivuje a komu sa slepo verí.

Речник српскога језика (2011) podáva nasledujúce informácie:

1. рлг. а. (Бог) у једнобожачким религијама: највише надприродно биће које је створило материјални и духовни свет и које управља њиме. б) у многобожачким религијама: једно од врховних надприродних бића које управљају светом и природним појавама, божанство. 2. фиг. а. онај који има велику моћ, власт, који је свемоћан. б. личност која представља велики ауторитет или нешто савршено, недостижно; личност која ужива нечију највећу љубав и поштовање, идол. 3. с избледелим основним значењем за исказивање разних

осећања у устаљеним фразама (при благосиљању, у заклињању, преклињању, у заклетви и сл.)

Речник српскохрватскога књижевног језика (1990) Бога дефиније такто:

а) код једнобожаца: творац материјалног и духовног света; б) код многобожаца: господар једног дела природе и света. 2. а. највећа светиња, идол; ауторитет, моћна личност; арбитар. б. највећа сила, власт. 3. најдраже, обожавано лице или најдража ствар.

V našej výskumnej vzorke ide o chápanie pojmu Boh v náboženskom, kresťanskom, zmysle, resp. korešponduje so slovníkovým vysvetlením, ktoré sa týka monoteistického náboženstva. Ako sme už v úvode naznačili, elementárny slovníkový význam často nie je dostatočný. Pomocou kognitívnej definície určitého pojmu, resp. kategorizáciou jeho javov a charakteristík, možno ukázať, akým spôsobom príslušníci daného jazykového spoločenstva vnímajú určitý pojem, t. j. spoločensky stanovené vedomie o ňom (Bartmiński, 2011: 431). V skúmanej vzorke takto možno Boha definovať nasledovne:

3.1. BOH JE AUTORITA

V slovenskom a srbskom jazyku existuje niekoľko frazém, kde sa pojem Boh v korelácii s ďalšími konštrukčnými prvkami na mentálnej úrovni percipuje ako synonymum najvyššej autority. V týchto frazémach tak Boha interpretujeme ako vládára, resp. ako niekoho, kto má neobmedzenú moc, silu a zvrchovanosť. M. Dobríková uzaviera, že „v slovenčine sa prirovnanie ako Boh bez ohľadu na comparandum vníma vo význame ‚absolútny, neobmedzený pán, vládca‘“ (2017: 29). Tento koncept v našej výskumnej vzorke reprezentujú frazémy niekoľkých významových podskupín:

3.1.1. Prvú skupinu tvoria frazémy s pochopením Boha ako niekoho, kto má zvrchovanú a rozhodujúcu moc: *Сам (само) Бог нема господара; <Другог (тога)> бога нема*. Za ich prototext možno pokladať biblický výrok: „Tebe bolo dovolené vidieť, že Hospodin je Boh a že okrem Neho niet iného“ (5M 4: 35), prípadne: „Ježiš pristúpil k nim a povedal im: Daná je mi všetka moc na nebi a na zemi“ (Mt 28: 18).

Rovnakú sémantiku má i frazéma: *Глас људу, глас Воژی / Глас народа, глас Сина Божијег*, ktorej slovníkový význam je: „názor najširších vrstiev obyvateľstva je rozhodujúci“. Možno predpokladať, že ju motivoval výrok: „Veru, veru, hovorím

vám: Prichádza hodina, (už) je tu, keď mŕtvi počujú hlas Syna Božieho, a tí, čo ho počujú, budú žiť“ (J 5: 25), aj keď za jeho motiváciu možno pokladať i všeobecné poslanie Biblie – Božie slovo je zvrchované, dokonalé.

O tom, že Božia vôľa je rozhodujúca, svedčí i frazéma *Bez božej vôle sa ani list (lístok) na strome nepohne*. Možno predpokladať, že sa do nej premietla časť biblického textu o Božom zaslúbení o zachovaní a ochrane svojich nasledovníkov: „Či nepredávajú dvoch vrabčekov za groš? A ani jeden z nich nespadne na zem bez vôle vášho Otca“ (Mt 10: 29).

3.1.2. Božia autorita sa konfrontuje i s ľudskými autoritami: *Čo Bohu, Bohu, a čo svetu, svetu / <datu> цару цареву, <a> Богу Божию <ваља давати>*, tiež *Jeden Boh na nebi, jeden kráľ na zemi / Бог на небу, а цар на земљи <заповеда>*. Za uvedenými frazémami sa skrýva časť biblického textu O dani: „Riekol im: Dávajte teda, čo je cisárovo, cisárovi, a čo je Božie, Bohu!“ (L 20: 25).

3.1.3. V biblických frazémach sa reflektuje Božie zasahovanie do ľudského života mnohými spôsobmi. Napr. vnímanie Boha ako svedka je implicitné v nasledujúcich spojeniach, ktoré sú zaprisahávaním sa, zaverením sa: *Boh mi <je> svedok (svedkom) / Бог ми је сведок!* Za ich prototext možno pokladať výrok: „Boh je svedkom medzi mnou a tebou, aj keď niety nikoho z ľudí pri nás“ (1M 31: 30) a i.

3.1.4. Veľkú skupinu v rámci daného konceptu Boha tvoria frazémy, na základe ktorých uzavierame, že Božia autorita, resp. moc a vôľa sa uznáva, rešpektuje a považuje sa za tú najlepšiu, aj keď niekedy pre ňu človek musí meniť vlastné plány, resp. „človeku sa nie vždy podarí uskutočniť svoje úmysly“: *Človek mieni, Pán Boh mení / Человек чини, а Бог одлучије*. Za prototext tejto frazémy možno pokladať biblický výrok: „Mysel človeka si premyslí cestu, ale Hospodin riadi jeho krok“ (Pr 16: 9).

Danú konceptuálnu metaforu Boha vystihujú i početné výrazy rezignácie a bezmocnosti, resp. zvolania, ktoré vyjadrujú odovzdanosť sa do vôle Božej, napr.: *To je v Božích rukách / То (све) је у Божијим рукама*. Uvedenú jednotku mohli motivovať nasledujúce biblické texty: „V Tvojej ruke sú moje časy, vytrhni ma z rúk mojich nepriateľov a naháňačov“ (Ž 31: 16); „Toto všetko som si pripustil k srdcu, aby som toto všetko zistil: spravodliví i múdri aj všetky ich skutky sú v Božej ruke“ (Kaz 9: 1) a i.

Podobnú sémantiku má i frazéma *Nech sa stane vôľa Božia / Као што је Богу воља*. Za jej prototext možno pokladať časť Modlitby Pánovej Otče náš: „Buď vôľa Tvoja ako v nebi tak i na zemi!“ (Mt 6: 19). Tento biblický text motivoval aj

ďalšie biblické frazémy – výrazy odovzdanosti sa do Božej vôle, napr.: *Ako <Pán> Boh dá / како бог да (како га је бог дао); како <само> бог милује и наређује; по бож(у)јој вољи*. Podobnú sémantiku majú i jednotky: *Boh <sám> vie / Бог <свету (један, једини, сам)> зна (не зна) <кад, како>*, ktoré motivoval biblický obraz vševedúceho a vševidiaceho Boha: „Boh je väčší ako naše srdce a vie všetko“ (1J 3: 20).

O tom, že sa Božia vôľa bezpodmienečne prijíma, čo tiež hovorí o pochopení Boha ako najvyššej autority, svedčia aj frazémy, ktoré motivovala Kniha Jóbova. Za ideové zhrnutie tejto knihy môžeme pokladať verš: „Hospodin dal, Hospodin aj vzal, nech je požehnané meno Hospodinovo“ (Job 1: 21): *Pán Boh dal, Pán Boh vzal <, nech bude jeho meno pochválené.> / Бог дао, Бог узео*.

3.1.5. Ďalšiu sémantickú podkategóriu tvoria frazémy, ktoré hovoria o nevyhnutnosti ťažkého života na zemi, ktorý zapríčiňuje Boh: *Koho Boh miluje, toho s krížom navštevuje / Без невоље нема богомоље*. Za ich prototext možno pokladať celú Knihu Jóbovu. S touto ideou sa však v Biblii stretáme aj na iných miestach, napr.: „Blahoslavený je muž, ktorého Ty karháš, Hospodine,...“ (Ž 94: 12).

3.2. BOH JE SUDCA

S predchádzajúcim konceptom Boha ako zvrchovanej autority súvisí aj koncept BOH JE SUDCA.

Boh, ktorý trestá, resp. súdi človeka, sa javí v nasledujúcich frazémach: *Kto krivo prisahá, Boh ho zabije; Boží súd (súd Boží) / страшни (Божји, последњи, стравични, небески) суд; trest Boží (trest od Boha) / Божија казна га стигла!* Považujeme, že tieto, ako i frazémy s podobnou sémantikou, motivoval výrok: „Vyvediem ju - znie výrok Hospodina mocností - a vojde do domu zlodēja i do domu toho, kto v mojom mene krivo prisahá; usídl sa v jeho dome a úplne ho zničí aj s hradami a kamením“ (Zach 5: 4).

Za ich prototext však možno pokladať i texty o Sodome a Gomore, ako i texty o Božom poslednom súde, resp. o konci sveta: „Veru hovorím vám: Ľahšie bude v súdny deň Sodome a Gomore ako tomu mestu“ (Mt 10: 15); „Ale hovorím vám, že z každého prázdneho slova, ktoré ľudia vyslovia, budú vydávať počet v súdny deň“ (Mt 12: 36) a i.

V slovenskom, ako i srbskom jazyku, obraz Boha ako sudcu sa reflektuje i v nasledujúcich frazémach: *Boh nie je náhlivý, ale pamätlivý; Božie mlyny melú pomaly, ale isto; Božej spravodlivosti (božiemu hnevu, božiemu trestu) neujdeš / Бог је спор али достижан; Бог не суди сваких осам дана; Бог не плаћа ни у*

нетак ни у суботу, него кад је њему драго; Не плаћа Бог сваке суботе, већ кад се њему свиди; Бог све гледа и све пушта док му једном не дозлогрди; Бог дуго гледа кроз прсте, али не довека.

V podobnom sémantickom rámci sú i nasledujúce slovenské frazémy: *Boh zlých tresce (trestá) a dobrých odmeňuje; Hriechy mladosti kára Pán Boh na staré kosti.*

Ponúkame niekoľko možných prototextov týchto frazém: „Ruku na to, že zlý neujde trestu, ale potomstvo spravodlivých vyviazne“ (Pr 11: 21); „Nešťastie usmrtí bezbožného a pykať budú tí, čo nenávidia spravodlivého“ (Ž 34: 22); „(...) S tebou však neurobím koniec, ale potrestám ťa v medziach práva; no bez trestu ťa nechať nemôžem“ (Jer 30: 11).

3.3. BOH JE STRACH

V súvisi s konceptmi BOH JE AUTORITA, resp. BOH JE SUDCA je z hľadiska srbského jazykového obrazu sveta v úzkej relácii koncept BOH JE STRACH: *страх Божию; страхота Божија.* Keď ide o motiváciu daných jednotiek, z niekoľkých možných prototextov vyberáme: „...strach pred Bohom zachvátil okolité mestá“ (1M 35: 5).

3.4. BOH JE POMOC

V rámci konceptualizácie Boha v slovenskej a srbskej biblickej frazeológii, vyčleňujeme i koncept BOH JE POMOC, ktorý je implicitný napr. vo frazémach *s pomocou Božou / Уз Божију помоћ!* Vyskytuje sa v Biblii na mnohých miestach, napr. vo výroku: „Ó, povstaň, Hospodine! Pomôž mi, ó Bože môj!“ (Ž 3: 8).

Boh ako pomoc sa vo frazémach javí aj vo forme poslov, resp. sprostredkovane: *Sám pánboh ťa sem poslal (Nebesá ťa sem poslali) / Ко да за је сам Бог послао.* O tom, že podobné jednotky majú pôvod práve v Biblii svedčí nasledujúci biblický výrok: „Požehnaný Hospodin, Boh Izraela, ktorý ťa poslal dnes oproti mne“ (1S 25: 32).

3.5. BOH JE DARCA

Jazykový obraz Boha v slovenskom a srbskom jazyku dotvárajú i frazémy, ktoré svedčia o Bohu ako o darcovi, predovšetkým ako o niekom, kto pomáha chudobným, kde si možno všimnúť paralelu Boh – bohatstvo : človek – chudoba:

Kde je bieda najväčšia, pomoc Boha najbližšia / Где же najveћа нужда, онда је и неизбежна помоћ Божија.

Bázou obraznosti Boha ako štedrého darcu sú biblické texty, ako napr. Podobenstvo o poslednom súde, kde Boh hovorí: „Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili“ (Mt 25: 40), resp. odmení pomoc iným, tiež text Prísloví: „Hospodinovi požičiava, kto sa zmilúva nad chudobným. On mu odplatí jeho dobrodenie“ (Pr 19: 17).

Podobnú sémantiku majú i frazémy: *Kto chudobnému dáva, Bohu požičiava; Čo chudobnému dáš, to ti Pán Boh stonásobne vráti; Kto chudobnému delí, tomu pánboh nadelí; Kto zo svojho udeľuje, tomu pánboh nadeľuje.*

Z hľadiska slovenského jazykového obrazu, Boh ako darca sa javí aj v nasledujúcej frazéme: *mať dar od Boha <na niečo>*. Za jej prototext môžeme pokladať niekoľko biblických výrokov, napr.: „...každý má svoj zvláštny dar od Boha, jeden tak, druhý inak“ (1K 7: 7); tiež text o duchovných daroch (Rim 12: 6–8):

Máme však rozličné dary podľa milosti, ktorá nám bola daná. Ak má niekto dar proctva, nech je v súlade s vierou, ak má niekto dar služby, nech slúži, ak má niekto dar vyučovania, nech vyučuje. Kto má dar napomínania, nech napomína. Kto dáva, nech dáva úprimne. Kto je predstavený, nech koná horlivo. Kto preukazuje milosrdenstvo, nech to robí s radosťou.

3.6. BOH JE ZDRAVIE

Boh sa v slovenskom, ako i v srbskom jazykovom obraze sveta spája so zdravím. Tento koncept je tesne spätý s predchádzajúcim: Boh je darca, dokonca i darca zdravia: *Nech ti dá Pán Boh zdravie! / <Дай> Боже здравља.* O tom, že Boh je zdravie svedčí i jednotka: *Lekár lieči, Boh uzdravuje.* Za ich prototext možno pokladať nasledujúci výrok:

Riekol: Ak skutočne budeš poslúchať hlas Hospodina, svojho Boha, a budeš robiť, čo je správne v Jeho očiach, ak poslúchneš Jeho prikázania a budeš zachovávať všetky Jeho ustanovenia, nijaké choroby, ktoré som dopustil na Egypt, nedopustím na teba, lebo ja, Hospodin, som tvoj lekár (2M 15, 26).

3.7. BOH JE MÚDROST'

Frazeologický koncept Boha ako múdrosti reflektujú nasledujúce jednotky: *Kde je viera v Boha, tam je dar múdrosti, kde nevera v Boha, tam je tma hlúposti / Где нема науке, ту ни Бога међу тим људима нема.* Ich prototextom je biblický text z Knihy Jóbovej 18: 12–23:

Ale kde možno nájsť múdrosť a kde je nálezisko rozumnosti? Človek nepozná cestu k nej, nedá sa nájsť v krajine živých. Prahľbina vraví: Vo mne jej niet, a more hovorí: Nie je u mňa. Nedostat' ju za rýdze zlato, ani striebrom nemožno zaplatiť jej cenu. Nedá sa vyvážiť ófínským zlatom, ani vzácnym ónyxom a zaфіrom. Nevyrovná sa jej zlato ani sklo, nedá sa vymeniť za zlaté predmety. Koraly a krištál' ani neprídu do úvahy; vlastniť múdrosť je nad perly. Nevyrovná sa jej núbijský topás, nedá sa vyvážiť ani rýdzim zlatom. Odkiaľ však prichádza múdrosť a kde je nálezisko rozumnosti? Zahalená je všetkému, čo je živé, a skrytá aj pred nebeským vtáctvom. Miesto zániku i smrť hovoria: Na vlastné uši sme len zvest' o nej počuli. Boh pozná cestu k nej, On vie o jej mieste!

3.8. BOH JE PRAVDA

Z hľadiska srbského jazykového obrazu Boha možno vyčleniť i koncept: BOH JE PRAVDA. Táto konceptuálna metafora sa realizuje prostredníctvom frazémy: *Ko право говори, Бога хвали.* Jej motiváciu možno hľadať v nasledujúcom biblickom texte: „Kto vyslovuje pravdu, hlása spravodlivosť, falošný svedok však vyslovuje klam“ (Pr 12: 17).

3.9. BOH JE LÁSKA

O Bohu uvažujeme ako o láske, tak v slovenskom, ako i v srbskom jazykovom obraze sveta: *Kde láska, tam i Boh / Где је љубав, ту је и Бог.* Prototextom uvedených jednotiek je nasledujúci biblický text (1J 4: 7–8): „Milovaní, milujme sa, pretože láska je z Boha, a každý, kto miluje, z Boha sa narodil a pozná Boha. Kto nemiluje, nepoznal Boha, pretože Boh je láska“.

3.10. BOH JE HOST'

Daný koncept vyčleňujeme predovšetkým na základe jednotiek, ktoré sú motivované biblickými príbehmi, ktoré hovoria o návšteve Boha ľuďom vo forme

host'a – anjelov, Božích poslov, ale aj (hladných, smädných, cudzích, nahých, nemocných, uväznených a i.) ľudí (Podobenstvo o poslednom súde z Matúšovho evanjelia 25: 31–46): *Host' do domu, Boh do domu / Гость у кѣху, Бог у кѣху*. Za prototext danej frazémy možno pokladať i text o Abrahámovej pohostinnosti a o novom zasľúbení Izákovi z 1. knihy Mojžišovej 18: 1–15. Uvádzame časť: „Nato host' riekol: Určite sa vrátim k tebe o rok na jar a vtedy bude mať tvoja žena Sára syna. A Sára počúvala pri vchode do stanu, ktorý bol za ním“ (1M 18: 10).

3.11. BOH JE ŽIVOT

Ako ďalší vyčleňujeme koncept BOH JE ŽIVOT. Vo frazeológii sa Boh javí ako ten, ktorí dáva, resp. tvorí život, ktorý je prvý existujúci, stvoriteľ. Môžeme ho preto zároveň pochopiť aj ako zázrak: Boh je zázrak a zázrakom je i to, čo tvorí. Táto metafora sa prejavuje vo frazémach: *Ani Pán Boh svet naraz nestvoril; Бог je najpre створио шуму на човека*, aj keď jej slovníkový význam hovorí o trepezlivosti (v slovenskom jazyku), resp. o postupnosti (v srbskom jazyku), chápanie Boha ako stvoriteľa v nej je jednoznačné. Prototextom danej jednotky je biblický opis stvorenia sveta (1M 1: 1–31; 2: 1–4)

3.12. BOH JE VEČNOSŤ

Z hľadiska slovenského jazykového obrazu sveta sa vyčleňuje i Božia vlastnosť, ktorá indikuje jeho spätosť s časom, večnosťou: *Všetky veci na čas, Pán Boh na veky*, tiež *Všetko do času [Pán Boh naveky]*. Za prototext daných jednotiek možno jednoznačne pokladať výrok „Ja som Alfa i Omega, Prvý i Posledný, Počiatok i Koniec“ (Zjav 22 :13).

3.13. BOH JE MRAVNOSŤ

Boh, resp. život s Bohom, sa vo frazémach, slovenských a srbských, javí ako ten správny, resp. ako mravnosť. Ide tu predovšetkým o frazémy, v ktorých je prítomné hodnotenie správania sa človeka, ktorí žije alebo nežije život s Bohom, ako správne, resp. *nesprávne: mať (nemáť) Boha pri sebe; spúšťať sa Boha; измрпиту ce c Богом*. Za prototexty uvedených jednotiek možno pokladať nasledujúce biblické výroky: „Zavrhol Boha, ktorý ho učinil, a opovrhol Skalou svojho spasenia“ (5M 32: 15); „Miesto Krista prosíme: Zmierte sa s Bohom!“ (2K 5: 20) a i.

O dôležitosti života s Bohom, resp. priameho kontaktu s ním po smrti sa upozorňuje aj v zaklínaniach, kde sa nezrealizovaný priamy kontakt s Bohom javí ako trest: *Лица Божијега никад не угледао!*

Pozorujúc frazémy, ktoré reprezentujú daný koncept spolu s frazémami z iných konceptov, poukazujeme na význam hodnôt v jazyku, ktoré v intenciách nášho výskumu súvisia s jazykovým obrazom sveta dvoch skúmaných národov. Vychádzame tu zo systému „kolektívnych symbolov“, resp. hodnôt, ktoré v jazyku fungujú ako kultúrne „kľúčové slová“, tzv. „hlavné slová“ (podľa Bartmiński, 2011: 78).

S cieľom potvrdiť tézu, že jazykový obraz sveta podmieňuje systém hodnôt, Bartmiński (2011: 73) hovorí: „Када говорим о вредностима мислим – најопштије речено – на оно што људи у светлу језика и културе сматрају вредним“. V pokračovaní konštatuje: „Вредности су повезане са тачком гледишта и перспективом опажања света“ (Bartmiński, 2011: 74), „Као резултат, вредности конституишу културни и друштвени идентитет носиоца језика“ (Bartmiński, 2017: 75). V nadväznosti na vopred uvedené a na základe všetkých vyčlenených konceptov Boha možno skonštatovať, že v slovenskom a srbskom národe je Boh, resp. vzťah človeka s Bohom súčasťou kultúrnej a spoločenskej identity. V tom rámci možno hovoriť i o iných (nielen kresťanských) hodnotách, ktoré v našom prípade predstavujú základnú pojmovú doménu na vysvetlenie cieľovej domény Boh (láska, múdrosť, pravda, zdravie a pod.). Ako táto hodnota vplyva na jazyk a fungovanie daných národov možno predpokladať už na základe výskumnej vzorky, resp. lexikálneho zloženia a slovníkového významu skúmaných frazém, avšak potvrdenie daného predpokladu si vyžaduje ich ďalšiu dôkladnú analýzu.

4. ZÁVER

Náš príspevok mal za cieľ podať konceptualizáciu Boha, najvyššej nadprirodzenej bytosti, ktorá stvorila materiálny a duchovný svet a riadi nim. Aj keď je percepcia Boha vlastná každému človeku, na základe výskumu biblickej frazeológie slovenského a srbského jazyka bolo zistené, že Boh sa v týchto národoch interpretuje podobne. Jazykový obraz sveta Slovákov a Srbov dotvára Boh, ktorý je autorita, sudca, pomoc, darca, zdravie, múdrosť, láska, hosť, život, mravnosť. Slováci Boha vnímajú i ako večnosť a Srbi ako strach a pravdu.

Na základe výsledkov výskumu možno uzavrieť, že sa ľudské chápanie Božích vlastností, resp. jazykový obraz Boha tak v slovenskom, ako i v srbskom

národe zhoduje s teologickými zásadami uvedenými v Biblii a že Boh a kresťanstvo patria do systému kultúrnych hodnôt Slovákov a Srbov.

Anna Margareta Lačok, Jasna Uhlarik

THE LINGUISTIC PICTURE OF GOD IN SLOVAK AND SERBIAN BIBLICAL PHRASEOLOGY

Summary

Apart from being an integral part of a nation's culture's concept of spirituality, the nation's values and identity, Christianity and the Bible have played a major role for Slovaks and Serbs in the process of forming a literary language, as well as in times when their survival was threatened. Today, they represent a base, which is drawn from in various contexts. In that sense, the question arises as to what, or who God is, and how he is perceived in these nations. The answer can be found in the Bible, but also in linguistic research and in dictionaries. The basic meaning of a word listed in lexicographic dictionaries is often not sufficient, as it does not reflect reality in such a way as to provide information about what a specific term means to a person, how he/she understands and explains it. Using the cognitive definition of a specific term and the categorization of its characteristics, it is possible to show how the members of a specific language community perceive a specific term. Given that phraseology represents a source of reconstruction of the linguistic picture of the world, this discipline can significantly contribute to the conceptualization of the researched concepts.

The basic dictionary meaning of the word God is connected with its religious understanding. By researching the phraseological material of Slovak and Serbian, we discover that the understanding of God in these nations is broader. By conceptual analysis of Slovak and Serbian biblical phrasemes, the following concepts of God have been identified: God is authority, God is a judge, God is help, God is a benefactor, God is health, God is wisdom, God is love, God is a guest, God is life, God is morality. The Slovak people perceive God also as eternity, while the Serbian people perceive God additionally as fear and truth.

The research shows that the human perception of God's attributes, that is, the linguistic image of God in the Slovak and Serbian nation, coincides with the theological principles in the Bible, and that God and Christianity are an integral part of the value system of Slovaks and Serbs.

Keywords: biblical phraseology, Slovak language, Serbian language, concepts of God, cognitive linguistics.

JEZIČKA SLIKA BOGA U SLOVAČKOJ I SRPSKOJ BIBLIJSKOJ FRAZEOLOGIJI

Rezime

Osim što su sastavni deo duhovne koncepcije kulture naroda, sistema njihovih vrednosti i identiteta, hrišćanstvo i Biblija su za Slovake i Srbe odigrale značajnu ulogu u procesu formiranja književnog jezika, kao i u vremenima ugroženog opstanka. Danas predstavljaju bazu iz koje se crpi u raznim kontekstima. U tom smislu se postavlja pitanje šta, odnosno ko je Bog i kako se u ovim narodima percipira. Odgovor je moguće potražiti u Bibliji, a u lingvističkim istraživanjima i u rečnicima. Osnovno značenje reči u leksikografskim rečnicima, međutim, često nije dovoljno, jer realnost ne odražava na taj način da bi pružilo informaciju šta konkretni pojam znači za čoveka, kako ga shvata i objašnjava. Pomoću kognitivne definicije određenog pojma, kategorizacijom njegovih karakteristika, moguće je pokazati na koji način ga pripadnici određene jezičke zajednice percipiraju. S obzirom da frazeologija predstavlja izvor rekonstrukcije jezičke slike sveta, ova disciplina može značajno da doprinese konceptualizaciji istraživanih pojmova.

Osnovno rečničko značenje reči Bog je povezano sa njenim religijskim shvatanjem. Istraživanjem frazeološkog materijala slovačkog i srpskog jezika saznajemo da je shvatanje Boga u ovim narodima šire. Konceptualnom analizom slovačkih i srpskih biblijskih frazema identifikovani su sledeći koncepti Boga: Bog je autoritet, Bog je sudija, Bog je pomoć, Bog je darodavac, Bog je zdravlje, Bog je mudrost, Bog je ljubav, Bog je gost, Bog je život, Bog je moral. Slovaci Boga percipiraju i kao večnost, a Srbi kao strah i istinu.

Istraživanje pokazuje da se ljudska precepcija Božijih osobina, odnosno jezička slika Boga u slovačkom i srpskom narodu, poklapa sa teološkim načelima u Bibliji i da su Bog i hrišćanstvo sastavni deo sistema kulturnih vrednosti Slovaka i Srba.

Ključne reči: biblijska frazeologija, slovački jezik, srpski jezik, koncepti Boga, kognitivna lingvistika.

LITERATÚRA

- Baláková, D.–Mokienko, V. M. (2016). Nič nie je nové pod slnkom. *Slavistična revija*, 64/2016, 2, 113–124.
- Bartmiński, J. (2009). *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Bartmiński, J. (2011). *Jezik – slika – svet. Etnolingvističke studije*. Ajdačić, D. (ured.) Beograd: SlovoSlavia, 429–447. (publikované cyrilikou)
- Biblia. Písmo Sväté Starej a Novej zmluvy*. (1978). Liptovský Mikuláš: Tranoscius.
- Dobříková, M. (2017). Jazykový obraz bohatstva a chudoby vo svetle slovenskej frazeológie In: Pekarovičová, J., Vojtech, M. (ed.) (2017). *Studia*

- Academica Slovaca* 46. *Prednášky* 53. *letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 23–37.
- Dudová, K. (2017). Jazykový obraz sveta Slovanov a ich susedov na porovnávacom základe. Spolupráca s poľskou etnolingvistikou. In: Žeňuchová, K., Китанова, М., Žeňuch, P. (ed.) (2017). *Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach. Zo slovanskej etnolingvistiky*. Bratislava – Sofia: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 291–300.
- Habovštiaková, K. (1993). Slovenská frazeológia a kresťanstvo. In: Krošláková, E. (ed.) (1993). *Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre*. Nitra: Vysoká škola pedagogická – Fakulta humanitných vied. 143–147.
- Karčová, A. (2014). Jazykový obraz sveta – fenomén videnia a zraku a ich axiologický rozmer. In: Ondrejovič, S., Satinská, L., Vrábľová, J. (ed.) (2014). *Štefan Peciar a moderná lexikografia. Zborník k 100. výročiu narodenia Štefana Peciara*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 224–248.
- Lilich, G. A.–Mokienko, V. M. & Stepanova, L. I. (1993). Bibleizmy v ruskom, cheshskom i slovackom literaturnykh yazykakh. *Vestnik Sankt-Peterburghskogo universiteta*, 2, 51–59. (v origináli písané cyrilikou)
- Matiiová, M. (2018). Kognitívna analýza konceptov emócií ako interpretačných konštruktov slovenského jazykovo-kultúrneho spoločenstva. *Slavica slovaca*, 53, 3–4 (supplementum), 117–131.
- Matofáková, A. (2014). Prekladová realizácia frazeologických jednotiek v biblických translátoch 2. – lexikálne posuny. *Jazyk a kultúra*, 17-18/2014. Prevzaté z <http://www.ff.unipo.sk/jak/cislo17-18.html>
- Mršević-Radović, D. (2008). *Frazeologija i nacionalna kultura*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije. (v origináli písané cyrilikou)
- Skladaná, J. (2003). Textotvorné potencie frazeologických internacionalizmov. *Jazykovedný časopis*, 1–2, 53–58.
- Stěpanova, L. (2004). *Česká a ruská frazeologie. Diachronní aspekty*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Uhláriková, J.–Lačoková A. M. (2019). Koncept strachu v slovenskej a srbskej somatickej frazeológii. In: Dobříková, M. (ed.) (2019). *Percepčia nadprirodzena vo frazeológii. Slavofraz 2019*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 329–336.